

Peák Ildikó

## Benczúr Gyula (1844-1920)

*Benczúr Gyula* a XIX. század második felének – Munkácsy mellett – legismertebb, legünnepeltebb magyar festője volt. Míg Munkácsy már pályája kezdetén elhagyta Magyarországot, idegenben alkotott, Benczúr müncheni éveit itthon ért sikerei csúcspontjára. Neve összefonódott a hazai történelmi festészet felvirágzásával, a kortárs közelet számottevő rétegei – az udvar, az arisztokrácia, az egyház – elhalmozták megrendeléseikkel.

Számos kitüntetésben részesült – az Egyetem tiszteletbeli doktorrá fogadta, a Tudományos Akadémia tagjai közé választotta, tagja lett a főrendiháznak, s maga Ferenc József is nagyra értékelte művészetét. A kortársak feltétlen elismerésével szemben az utókor inkább kritikusan – netán túlságosan is kritikusan – látta Benczúr életművét, kárhóztatva munkásságának akadémikus vonásait.



Benczúr Gyula : Önarckép - rajz

Nem szabad elfelejtenünk azonban, hogy a kor, a közeg, a társadalmi elvárások nagymértékben befolyásolják, meghatározzák a képzőművészet tematikáját, kifejezési eszközeit. A kiegyezés után elsősorban a történeti festészet funkciója alakult át. Míg 1867 előtt a nemzeti ellenállást jelenítették meg burkolt formában az e tárgykörben fogant művek – a későbbiekben, különösen a Milleneum idejére, lezárult a történelmi festészet romantikus korszaka, az állam reprezentatív, optimista, a nemzet nagyságát hirdető alkotásokat várt el festőktől, szobrászoktól egyaránt.

Benczúr számára bár a kortársak elismerését elsősorban állami megrendelésre készült monumentális történelmi tablói – a Budavár visszavétele s a Milleneumi hódolat szerezték meg –, művészete ennél jóval sokrétűbb, s mindenekelőtt őszintébb volt.

\*

Százötven esztendeje, 1844. január 28-án született Nyíregyházán *Benczúr Vilmos* és *Laszgallner Paulina* fiaként. A gyógyszerész család a kor s a társadalom viszonyai között rendkívül művelt volt – Benczúr Gyula életét is végigkíséri majd az irodalom és a zene iránti érdeklődés. Érdemes megjegyezni, hogy a hét gyermek közül Béla szintén művészi pályára készült. Építészként számos épületet tervezett Münchenben, itthon az Iparművészeti Iskola tanára volt, idősebb korában festett is. Benczúr rendkívüli rajzkészsége már kora gyermekkorában feltűnt. Fia – ifj. Benczúr Gyula – írja visszaemlékezéseiben, a három éves gyermek egy alkalommal krétát talált és azzal – még gyerekes

vonalakkal, de jól kivethetően – egy hármas kompozíciót rajzolt a padlóra, mely keresztelőt, esküvőt és temetést ábrázolt. Ez időtől kezdve folyamatosan, szenvedélyesen rajzolt, s korán elhatározta, hogy festő lesz, bár apja sokáig óvta a bizonytalannak tűnő művészi pályától. A család 1848-ban költözött Kassára, itt kapja Benczúr első rendszeres művészi képzését is a későbbiekben *Klimkovic Ferenc*től és *Bélától* (utóbbi a Realiskolában, ahol Benczúr is tanult, oktatott rajzot).

1861-ben végre teljesül Benczúr régi vágya, apja Münchenbe, az európai művészet akkori központjába kíséri. A sikeres akadémiai felvételi vizsga után néhány évvel már *Karl von Piloty* – a müncheni akadémizmus legünnepeltebb festője – is felfigyel a tehetséges fiatalemberre és fölveszi tanítványai közé. Benczúr ezalatt közös műtermet bérel *Szinyei Merse Pállal*, tanácsaival segíti őt *Székely Bertalan* is, aki ebben az időben Münchenben már neves festőnek számított.

Az első megbízást Benczúr 1864-ben hazulról kapta, meglepetésként – a kassai takarékpénztár rendelte –, igazgatójának portréját. Ez idő tájt festette első jelentős vásznát, a *Baltoni halász tragédiája* című életképét. 1869-ig dolgozott Piloty tanítványaként, de nem szolgálai követőjeként.

A Münchenben megismert reprezentatív naturalizmus mellett az olasz késő reneszánsz, a flamand és olasz barokk mestereit tanulmányozta. Különösen nagy hatással volt rá – bár közvetlenül művészetében nem jelentkezik – Rembrandt elmélyedő művészete. A drámai hatás érdekében azonban

Hunyadi László búcsúja (1866) című festményén – a nagy holland mesterhez hasonlóan – jól aknázza ki a fény és árnyék kontrasztja kínálta lehetőséget. E kép is már kiérlelt tehetségre vall, bár Benczúr legismertebb korai történelmi festménye néhány évvel később keletkezett.

1869-ben *Eötvös József* kultuszminiszter pályázatot hirdetett meg "nagyobb történelmi festmény-vázlatokra". A pályadíjat Benczúr nyerte el *Vajk megkeresztelése* című művével. A témát a művész két változatban dolgozta fel. Az elsőn még a régmúltat Istvánnal szemben képviselő pogány magyarok is jelen vannak; a második, végleges változaton a hangsúly a keresztelés mozzanatára helyeződik. A kompozíció összefogott, egyszersmind barokkos lendületű. Benczúr nagy súlyt fektetett a viselet, a környezet hiteles, korhű bemutatására; de mindenképpen az anyagok, a színek harmomizálására.

A nagyszabású történelmi tablók mellett foglalkoztatták Benczúrt a megelőző korok hőseinek, kiemelkedő alakjainak életét zásnerszerűen bemutató kompozíciók is. XVI. Lajos Mme Dubarry boudoirjában című vászna a rokokó témát a kor stílusának eszközei segítségével dolgozza fel.

A sikeres, fiatal művész úgy tűnik, hosszabb időre kívánt megtelepedni Münchenben. 1873-ban megnősül, feleségül veszi jó barátja, *Gabriel Max* festőművész húgát, Karolinát. A tehetséges festőre a művészetpártolásáról híres *II. Lajos* bajor király is felfigyel – 1876-ban a Képzőművészeti Akadémia tanárává nevezi ki Benczúr Gyulát, akit e mellett számos megbízással lát el.

A megtisztelő feladatok ellenére festőnk mégis örömmel települ haza 1883 elején, a magyar állam hivatalos megkeresése nyomán.

Magyarországon az 1880-as évek elejére – a növekvő igényeknek megfelelően – egyre erőteljesebbé vált egy hazai művészeti akadémia létrehozásának gondolata. A Münchenben élő magyar művészek javaslatára Ferenc József őt nevezte ki az újonnan létrehozott "festészeti első mesteriskola" élére. A művész szívesen vállalta a feladatot, csupán évi hosszabb szabadságot kért, hogy ne szakadjon el a müncheni légkörtől. 1919-ig, a Tanácskormány általi felmentéséig maradt e posztján.

Benczúr Mesteriskolája bár mindvégig az anyagszerű müncheni realizmus hazai központja maradt, felfogását nem erőltette tanítványaira. Legjelesebb növendékei – többek között *Kernstok Károly*, *Fényes Adolf*, *Pór Bertalan* – korán kialakíthatták saját, egyéni stílusukat.

A hazatérő művészt itthon számos jelentős megbízás várta. Már Budapesten fejezte be a Münchenben elkezdett, az Első Magyar Általános Biztosítótársulat alakuló ülését ábrázoló nagyméretű csoportképét. E festmény érdekessége, hogy a portrészzerűen megfestett figurák között egyik mellékalként önmagát is megfestette.

1885-ben kezdett el dolgozni időben következő nagy művén a Budavár visszavételén. A festményt a főváros rendelte meg egy erre a célra elkülönített pénzalapból. A hatalmas vásznat csupán 1896-ban fejezte be Benczúr, mivel fontosnak tartotta a főala-

kok korabeli portréinak megszerzését, a vi-  
seletek, fegyverek korhű megörökítését.  
Nem mozgalmas csatajelenetet ábrázol a  
kép, hanem egy reprezentatív, méltóságtel-  
jes állóképet látunk, mely inkább megfelelt a  
kor igényeinek.

Szintén monumentális tabló az 1899-  
1909 között festett Milleneumi hódolat. A  
közel hét méter hosszú és négy méter magas  
festményen felvonul az ország valamennyi  
ismert politikusa, méltósága, s a királyi csa-  
lád. A képet a kortársak találóan Magyaror-  
szág Ferenc József-kori apoteózisának ne-  
vezték, utalva a mű felmagasztalult, erőt és  
optimizmust sugárzó hangulatára.

1902-ben Benczúr egy más, ám az előző-  
ekhez hasonlóan monumentális, a magyar  
történelem nagy korszakához kapcsolódó  
megrendelést kapott – a Budavári Palota  
Hunyadi-termét kellett nyolc darabból álló,  
Mátyás király korát bemutató képciklussal  
dekorálnia. A hatalmas feladaton Benczúr  
haláláig – a témához illően – az olasz rene-  
szánsz csoportképek stílusában dolgozott. A  
befejezetlenül maradt sorozat az igazságos,  
művészetpártoló, magát tudósokkal körbe-  
vévő Mátyást kívánta bemutatni, talán min-  
den bizonnyal utalásként a Ferenc József-i  
uralom jótéteményeire.

A nagy történelmi tabló mellett Benczúr  
Gyula a portré mestere is volt.

Hazatérésekor nemcsak állami megbíza-  
tások várták – az udvar, a nemesség, politi-  
kusok, bankárok versengtek azért, hogy arc-  
képüket megfesse. E festmények nemcsak a  
megrendelők igényeit elégítették ki mara-  
déktalanul – művészi szempontból is rendki-  
vül értékesek.

Portréin Benczúr a késő reneszánsz és a  
barokk arcképek tanulságait felhasználva  
kitűnően egyesítette a reprezentatív megje-  
lenítést az érzékeny jellemábrázolással. Bár  
kevésbé szeretett arcképet festeni, majdnem  
minden esetben eleget tett e feladatoknak.  
Úgy érezte – s helyesen érezte –, hogy magas  
rangú, befolyásos megrendelői révén sokat  
tehet a kortárs festészet s a művészek társa-  
dalmi elfogadtatása érdekében. Benczúrt  
befogadták a magas körök – kapcsolatait  
azonban soha nem használta fel a maga ér-  
dekében; fiatal kollégáit pártfogolta, külföl-  
di ösztöndíjakat szerzett nekik.

A fentiekben említett műfajokon túl  
Benczúr szívesen festett mitológiai tárgyú,  
illetve a köznapi életből vett zsánerjelenete-  
ket. Számos egyházi megbízást is vállalt – így  
a Szent István bazilika ötrészes mozaikkom-  
pozíciója és Szent István oltárképe, illetve a  
fasori evangélikus templomot díszítő Há-  
romkirályok imádása mellett több vallásos  
kompozíció fűződik nevéhez.

Benczúr oeuvre-jében különleges helyet  
foglalnak el kis ámorokat, puttókat ábrázoló  
képei, melyeket a művész elsősorban saját  
örömeire festett. A finoman, érzékletesen  
modellált gyermekek – gyakran humoros je-  
lenet keretében – virágok között egymással,  
vagy kis állatokkal játszanak. Modelljeik  
számos esetben a művész nyári sétáin meg-  
figyelt kisgyerekek. Talán innen is ered e ké-  
pek minden hamis idilltől mentes frissesége,  
önfeledtsége.

Családjáról készült művei mutatják leg-  
szemléletesebben, hogy Benczúrt nem sza-  
bad egyszerűen akadémikus festőként el-

könyvelnünk. E portréi mentesek minden sablontól, közvetlenek, az egyéni érzékeltetésre törekednek. Tájbán elhelyezett figurái – s általában néhány tájképe – pedig arra utalnak, hogy a művész törekedett a megújulásra, közelítve a plein-air természetsszemlélethez.

Önarcképein nem elsősorban a díszmagyaros, ünnepezt festőfejedelem jelenik meg – ellenben szívesen ábrázolja magát a görög mitológia életvidám faunjaként, pánjaként.

Sikerei ellenére művészként soha nem volt önmagával megelégedve. A visszaemlékezések szerint családi körben többször sóhajtott fel: "Csak tudnék igazán festeni!" *Ez nem üres pőz volt*, hiszen mindig művészete legjavát kívánta nyújtani. Rendkívül fontosnak tartotta a tökéletes rajzot. Rajzkészsége, noha kiváló volt, állandóan igyekezett fejleszteni e képességét; akadémiai évei alatt művészeti anatómiai tanulmányokat folytatott, bár irtózott a holttestektől. Kitűnően értett a kolorithoz, festményei színvilágát elsősorban meleg vörös-barna alaptónusokból kiindulva építette fel. Mestereinek, elődeinek elsősorban az érett reneszánsz és a barokk dinamikus alkotóit – Tizianot, Veroneset, Tintoretot illetve Tiepolot és Rubenst – tartotta.

Benczúr keveset járt társaságba, különösen első felesége halála (1890) után visszavonult életet élt. Rendkívül sokat olvasott - a képzőművész alapvető tulajdonságának tartotta a műveltséget. Jó barátságban volt Mikszáth Kálmánnal, akadémiai tagságát is Mikszáth posztumusz arcképeivel nyerte el, melyet gondos tanulmányok és fotók alapján festett meg.

Benczúr már a századfordulótól foglalkoztatta a gondolat, hogy vidéken egy csendes kúriát vásárol, ahol nyugodt körülmények között festhet. 1909 nyarán Horpácsra is ellátogatott és telket is szívesen vásárolt volna Mikszáthék fundusa közelében. A végtel azonban nem jött létre, s ekkor esett választása Dolányra.

Dolányon húnyt el 1920. július 16-án. Tiszteletére és emlékére a falu 1930-ban a Benczúrfalva nevet vette fel.

Benczúr Gyula jóval több volt akadémikus festőfejedelemtől - rajzkészsége, festői szépségekben gazdag képei alapján helye a magyar művészet kiemelkedő alakjai között van. Bár munkássága a müncheni realizmuson alapult, Andrassy Gyula emlékbeszédének szavait idézve "inkább realista, mint idealista, de minden porcikájában ízléses realista" volt.